

# Les armes urgents de la Generalitat republicana

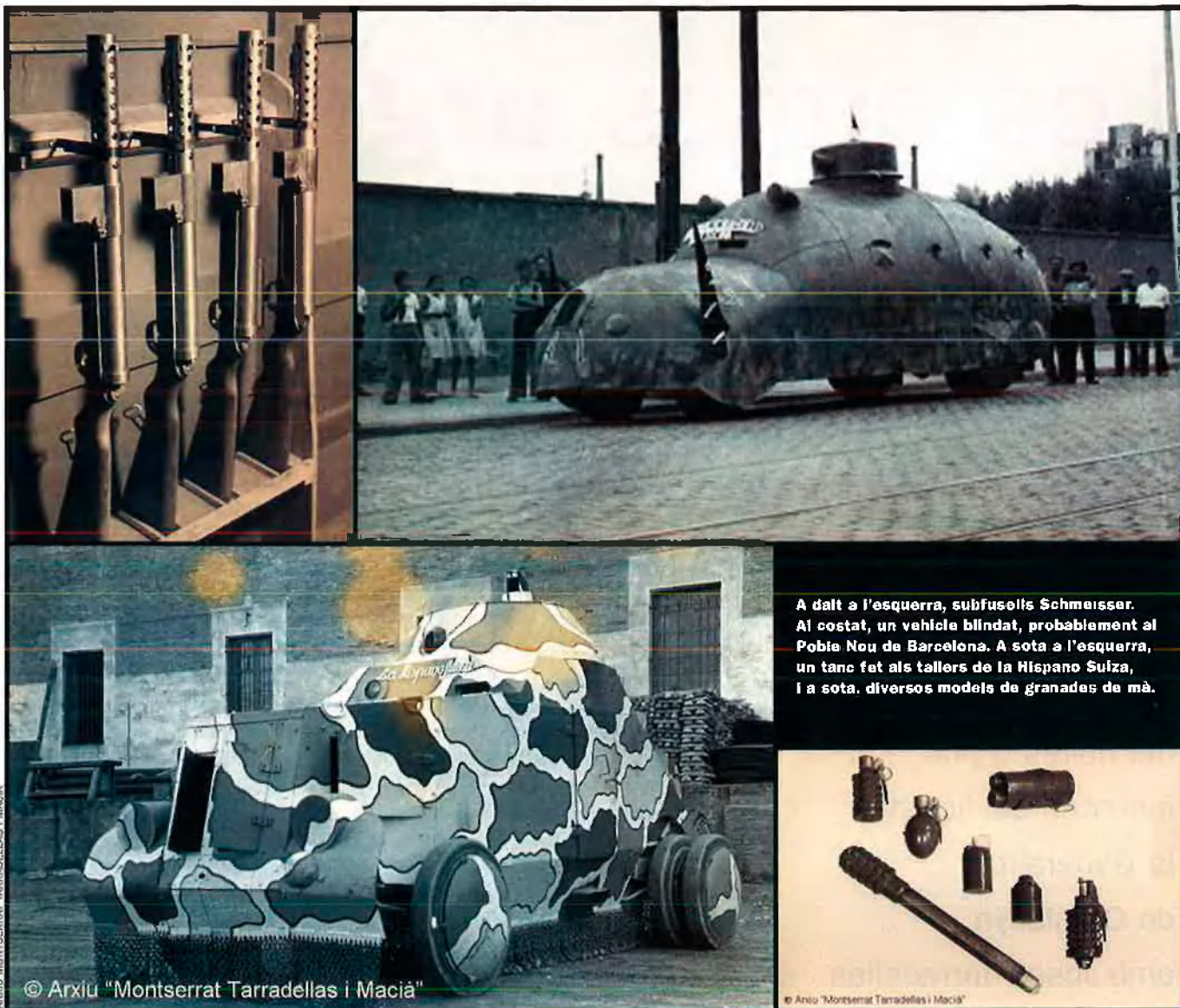
Un dels episodis menys explicats de la Guerra Civil ha estat la creació del no-res d'una indústria bèl·lica de la Generalitat de Catalunya, amb Josep Tarradellas al capdavant. De tallers de bicicletes i fàbriques de taps de suro, en sortiren bombes de 500 quilos, granades i fusells, alguns dels quals, com el Fontbernat, d'invenció autòctona.

El 2 de juliol quasi tots els catalans estaven eufòrics; s'havia impedit l'aixecament feixista. Aleshores va arribar la gran pregunta: "I ara què?" Alguns van solucionar la papereta amb grans dosis de militància individual, prenent un màuser al primer quarter que veien i enfilant el camí del front. Però, evidentment, així no s'anava enlloc, com tampoc no es podia aguantar gaires dies la legalitat republicana des d'una Catalunya pràcticament sense armes i sense el coneixement ni les eines per fer-ne. Tot i això, aquest no-res bèl·lic es convertí en poc temps en una indústria florent, castrada en ple apogeu –i abans de ser envaïts per Franco–. El president de la Generalitat, Lluís Companys, ho considerà primordial, l'anarquisme cenequista hi va posar els homes i les dones, també altres partits, però la figura catalitzadora de tot plegat va ser una: Josep Tarradellas. I perquè en quedés constància arrossegà durant el seu exili la paperassa que generà la Generalitat al voltant de les armes. És a dir, no sols factures, comandes i decrets, sinó també explicacions pas per pas, per construir, per exemple, una pistola, una bomba o una fàbrica per produir pólvora. Part de tot això es pot veure des del 8 d'abril a l'exposició sobre Tarradellas que es farà al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, però ara avancem la història d'aquesta reconversió forçada i algunes imatges inèdites.

**Desarmats.** L'estat de la qüestió militar l'endemà de l'aixecament feixista era "francament negativa", com explica Tarradellas en el seu dietari "L'obra de la Comissió de la Indústria de Guerra de la Generalitat de Catalunya", dipositat, com la

resta de documents que se citen en aquest article, a l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, referent a les Indústries de Guerra de la Generalitat, conservat al Monestir de Poblet. De les 800 indústries metal·lúrgiques importants del Principat cap no es dedicava al material de guerra ni estava preparada per fer-ho: ni armes, ni municions, ni explosius, ni avions, ni els procediments per fer tot això. Encara és més, "dintre els límits polítics i administratius –explica Tarradellas– de l'autonomia de Catalunya, aquesta mai no podia esperar-se haver-se d'afrontar amb les terribles realitats que li plantejà la insurrecció militar feixista del 19 de juliol de 1936". Tarradellas s'havia posat al costat del president Companys tot just començar l'aixecament, però no s'oficialitzà el càrrec com a conseller d'Economia fins al 6 d'agost. I un dia després ja va crear la Comissió d'Indústries de Guerra, de la qual va ser el president. Fins aleshores el descontrol regnant no feia preveure res de bo. Les casernes s'havien buidat després de passar-hi els milicians, que a més d'aturar els insurgents catalans s'havien endut tot el que feia olor de pólvora. A més, "per iniciativa pròpia, fàbriques i tallers es van posar a fabricar material de guerra. Tothom tenia idees i feia oferiments entusiastes. Però tot era desarticulat, ineficient, estèril". La solució era "encarrilar els esforços, endegar els entusiastes, donar unitat a l'obra de tots", és a dir, "convertir una indústria de pau en una indústria de guerra que comencés a funcionar immediatament".

I així va ser: el 13 d'agost (sis dies després de crear-se la Comissió) Companys va rebre la primera bomba feta a Catalunya; el 28 d'agost, el primer flascó de



A dalt a l'esquerra, subfusells Schmeisser. Al costat, un vehicle blindat, probablement al Poble Nou de Barcelona. A sota a l'esquerra, un tanc fet als tallers de la Hispano Suïza, i a sota, diversos models de granades de mà.

ARXIU MONTSERRAT TARRADELLAS I MACIÀ

© ArxIU "Montserrat Tarradellas i Macià"

© ArxIU "Montserrat Tarradellas i Macià"

trilita, i el 29 d'agost es va fer la primera desfilada de cotxes blindats. Companys va situar la Comissió més a prop seu, fent-la dependre de Presidència, però hi va mantenir Tarradellas al capdavant. Tot era urgent i es veia agreujat per "l'ajut que les potències feixistes europees acordaven descaradament als facciosos espanyols, trametent-los elements de combat moderníssims en nombre que acusava una superioritat tècnica damunt les forces lleials". Per sort (temporal) de Tarradellas i la resta de catalans, tenia "l'abnegació de l'element productor disposat a no regatejar esforços de cap mena, la col·laboració desinteressada i valuosa de l'element facultatiu i tècnic que aportava el seu saber i la seva voluntat sincera".

La Comissió es va subdividir en secció d'indústries químiques, metal·lúrgiques i aviació, i no només comptabilitzava les fàbriques i tallers col·lectivitzats, sinó que també controlava les quinze fàbriques, fetes o just començades a fer, que eren propietat de la Generalitat, creades expressament des de la Comissió.

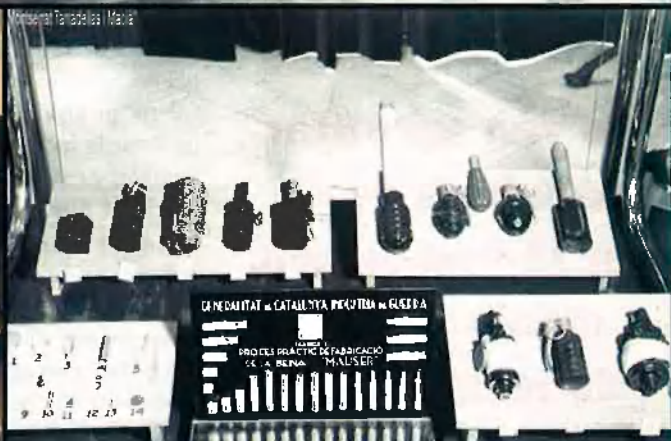
A la secció de química "s'aconseguien realitats meravelloses", com el fet que una fàbrica de colorants fes trilita, o que es fessin desenes de milions de cartutxos aprofitant, "amb èxit increïble, la maquinària per fabricar els tubets de *baton rouge* d'una fàbrica de perfumeria". En aquest sector, la fàbrica número 1 de la Generalitat, instal·lada a Badalona, al costat de la Cros, es va dedicar, des del

juliol del 1937, a fer combustible per a avions amb gran èxit: va ser la segona d'Europa que feia tetrilitat de plom, un producte bàsic per fer dotar la benzina dels avions de la potència necessària.

Pel que fa als explosius, es van trobar que, per a la pólvora que necessitaven, la cel·lulosa del cotó era bàsica, però amb les restriccions en la importació d'aquest material els calia una alternativa urgent, la qual es trobà en l'espart, un producte abundant en terres catalanes. Segons Tarradellas, fins aleshores no es feia cel·lulosa d'espart a Catalunya. En aquest cas es va reconvertir una "vella fàbrica de paper d'estrassa [Paperera del Fluvià, SA] i un salt d'aigua magnífic en un bell indret de Catalunya", situat al poble de la Canya



© Arxiu "Montserrat Tarradellas i Macià"



© Arxiu "Montserrat Tarradellas i Macià"

A dalt, dos homes carreguen una granada trencadora de 105 mm, de les quals, entre el 1936 i el 1937, se'n van fer 68.323. A sota, verificació de pistoles Ascaso, en un taller de Terrassa, i, al costat, mostra del material, granades de mà i beines de màuser, fetes des de la Generalitat.

(Garrotxa). Era la fàbrica número 4 de la Generalitat. A més, aquesta instal·lació es va fer amb visió de futur: "Quan Catalunya torni a gaudir de temps de pau, la fàbrica de cel·lulosa servirà per a la producció industrial de pasta per al paper, amb la qual cosa s'estalviarà una de les més importants i més abundants importacions de la nostra indústria."

Per a Tarradellas, fer pólvora va ser "un dels esforços més recixits i feliços de

l'obra acomplerta en les Indústries de Guerra". Amb aquesta finalitat es transformà una fàbrica de vidre al barri barceloní de la Bordeta, on s'habilità una màquina d'una indústria de pastes de sopa per fer "fideus o canuts de pólvora militar". Era la fàbrica 2 de la Generalitat, que començà a funcionar el novembre del 1936 i on es van viure alguns enfrontaments entre la direcció, afí a Tarradellas, i certs obrers vinguts de fora del Princi-

pat, agressius amb els rètols en català. També hi havia problemes per a fer dinamita, per la qual cosa es buscà un substitut igual de potent, la natamita, obtinguda a base de clorat de potassa i naftalina.

Segons Tarradellas, en poc temps es van aconseguir fer de cinc a sis tones diàries d'explosius, que satisfien les necessitats del front d'Aragó i altres fronts de la Península. De vegades, però, la rapidesa passava per damunt de la seguretat,

com en el cas de la fàbrica on es feia fulminant per a les càrregues de la càpsula de bala de fusell.

**Guerra química.** També en aquest moment es va plantejar la possibilitat de dotar-se d'armes químiques, que s'havien mostrat dramàticament efectives en la recent Primera Guerra Mundial. Tarradellas no les acceptava, però per si de cas...: "Tot i rebutjar enèrgicament l'ús dels gasos asfíxians com a mitjà de destrucció, és evident que calia adoptar les disposicions necessàries per contestar-hi adequadament si se'ns atacava amb la guerra química." Així es va organitzar una fàbrica que feia "productes químics industrials, de pau", però que pogués, "en cas necessari, destinar-se immediatament a la fabricació de gasos de guerra". La fàbrica, doncs, faria productes que fins aleshores s'importaven, i que eren bàsics per als colorants, medicaments o perfums sintètics. Tot i les paraules de Tarradellas mantenint-se en el joc net bèl·lic, en el mateix Arxiu hi ha un document que recorda que al novembre del 1936 la Comissió va encarregar la construcció d'una fàbrica "per a la producció de gasos tò-

## Es van aprofitar màquines de fer capses de betum, didals i llapis de maquillatge

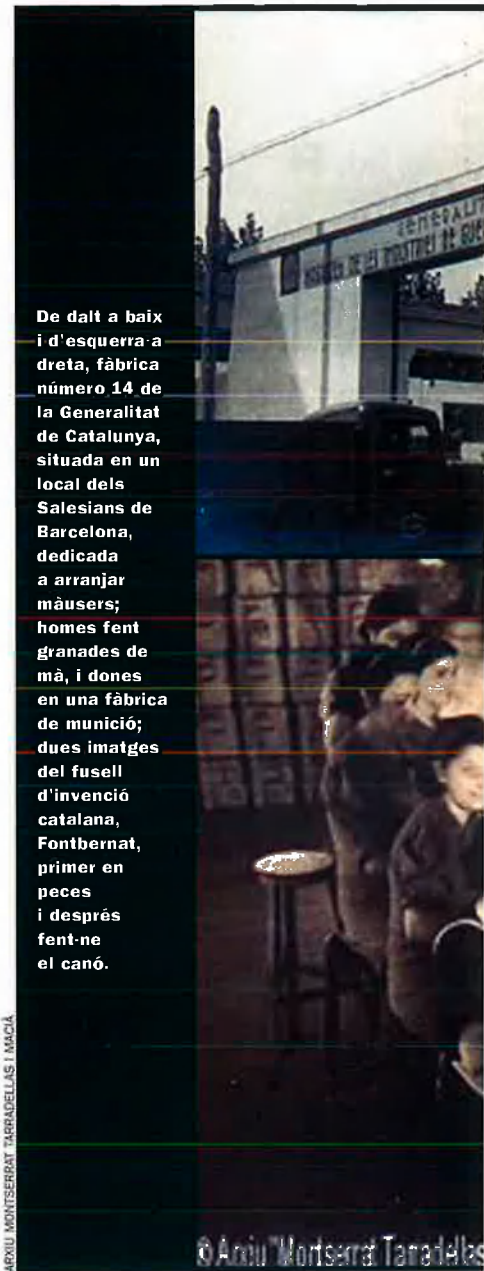
xics", la que seria la número 5 de les de propietat de la Generalitat i que es va instal·lar a Queralbs. Per cert, s'hi va viure un cas de sabotatge i fins es va arribar a detenir el director, Francesc Sánchez Mur, un informe del qual, que també és a l'Arxiu, diu que "no ha vist ni de lluny una fàbrica de gasos, o [que no h]a fet les coses amb el propòsit deliberat de que sortissin malament".

**Didals de guerra i fusells catalans.** Pel que fa a l'àrea siderometal·lúrgica, es van aprofitar màquines de fàbriques de capses de betum, de didals i de llapis de

maquillatge, per fer beines per a cartutxos de fusells i mosquetons màuser. Abans de la guerra, la fàbrica de Toledo era la que feia aquest material, i amb l'aixecament va quedar en el bàndol republicà. El seu director, el coronel Soto, assegurava que no es farien cartutxos a Catalunya, però l'empenta catalana d'obriers i tècnics el contradigué un mes després, no sols perquè en van fer en quantitats, sinó perquè eren de millor qualitat. Per això la Generalitat va crear dues fàbriques, la 7 (al carrer Dénia, amb Porvenir, de Barcelona) i la 12 (a Girona, als tallers d'una antiga fàbrica de taps). Com deia Tarradellas, "és, sense cap mena de dubte, en la fabricació de cartutxos on s'ha posat de manifest d'una manera més notòria l'entusiasme i la capacitat constructiva dels obrers i tècnics catalans. S'han fet veritables prodigis d'adaptació". En aquest punt Tarradellas també insisteix en la dificultat de la càrrega dels cartutxos, per als quals es requerien noranta-set operacions (totes detallades en diversos documents de l'Arxiu), i surt en defensa d'uns treballadors que sovint es veien fustigats per les crítiques que alguns membres del PSUC a vegades deixaven anar contra el material bèl·lic de la Generalitat.

Però en un dels aspectes que més va destacar la indústria de guerra de la Generalitat va ser en la construcció de subfusells o fusells metralladores Fontbernat, que es van fer per primer cop. Tarradellas insisteix a "elogiar l'aportació comarcal a l'obra de les Indústries de Guerra i esmentar d'una manera especialíssima l'obra realitzada pels obrers olotins. Sense cap assessorament tècnic especial, sense posseir maquinària adequada, sense haver treballat mai en Indústries de Guerra, els obrers metal·lúrgics d'Olot construeixen fusells metralladores", la famosa Fontbernat, pel nom dels antics tallers on era la fàbrica, la 15 de la Generalitat, on es feia aquesta arma que també va ser coneguda com Olot o Labora. En el cas de les espoletes, l'estri que fa esclatar bombes i granades, va ser a Palafrugell on van reconvertir diversos tallers de la indústria surera, a més d'instal·lar-hi la fàbrica 11 de la Generalitat a l'aleshores Gramanet del Besòs (Santa Coloma de Gramenet).

Per tot això i altres armes i municions era bàsic tenir una bona foneria, com te-



De dalt a baix i d'esquerra a dreta, fàbrica número 14 de la Generalitat de Catalunya, situada en un local dels Salesians de Barcelona, dedicada a arranjant màusers; homes fent granades de mà, i dones en una fàbrica de munició; dues imatges del fusell d'invenció catalana, Fontbernat, primer en peces i després fent-ne el canó.

ARXIU MONTSERRAT TARRADELLAS I MACIÀ

© Arxiu Montserrat Tarradellas

nia la Generalitat a Sallent. És en aquest apartat que Tarradellas, en el seu dietari, recorre a l'èpica: "Les fornals no paren de devorar metall, les encluses retrunyen a cada instant, els torns foraden la massa dura del ferro. Cal veure aquells centenars de treballadors, joves i fornits, desafiant el baf del foc de les fornals, amb el mall contra l'enclusa laborant per la indústria de la guerra... Hom diria que més que uns obrers metal·lúrgics que treballen per una setmanada, són uns artífexs que treballen amb devoció d'idealistes i disciplina de soldat. Les estadístiques de producció d'aquestes fundicions me-



© Arxiu "Montserrat Tarradellas i Macià"



© Arxiu "Montserrat Tarradellas i Macià"



tal·lúrgiques de Sallent demostren l'esforç dut a terme pels obrers del Bages i llur aportació entusiasta a l'obra de la revolució i de la guerra contra el feixisme."

El setembre del 1937 la Comissió controlava 500 fàbriques i tallers, que van donar feina a 50.000 obrers de manera directa, i a 30.000 de manera indirecta.

Tarradellas n'escrigué amb satisfacció els resultats: "Aquestes fàbriques escampades per Catalunya, aquestes bòbiles que fumegen, aquestes caixes que van al front, i sobretot aquests gràfics, amb corbes ascendents, assenyalant la producció progressiva en una indústria complexa i

transcendental, imposada a la nostra terra, en plena febre revolucionària i en plena lluita contra el militar facciós i el feixisme internacional." I, en temps de guerra civil dins la Guerra Civil, encara destaca un altre fet positiu de la Comissió: "Ha estat un magnífic exemple d'unitat, malgrat les diferències ideològiques dels diversos vocals [...], un cas modèlic de continuïtat, de fermesa, de voluntat constant i invencible en la gran obra a realitzar."

Tot aquest esforç català va patir, ja aleshores, els pals a les rodes del Govern espanyol: la tasca de la Comissió "hauria

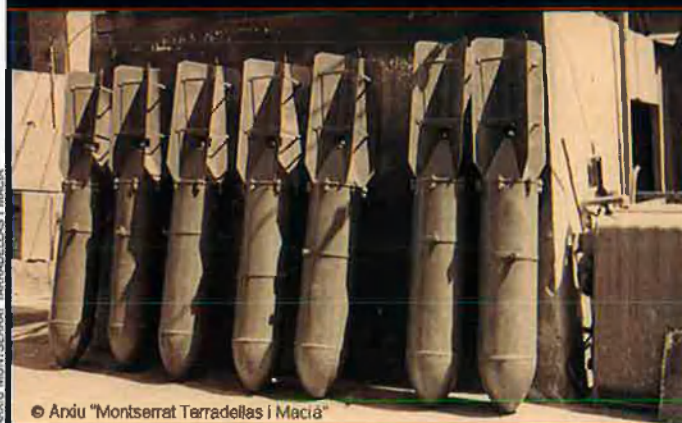
estat més planera si el problema econòmic-financer no hagués pesat constantment, com un llast plumbi, sobre el Govern i sobre la Comissió; des dels mateixos inicis de la seva tasca [...] no ha estat possible obtenir de l'Estat central l'ajut i la col·laboració financera que Catalunya necessitava i mereixia". Tarradellas també es queixa de "multitud de despeses imposades per la revolució", i en aquest sentit critica "les audàcies excessives d'ordre econòmic-social a la rereguarda en uns moments que calia mostrar-se severament auster per poder resoldre les necessitats preemptòries de



© Arxiu "Montserrat Tarradellas i Macià"



A dalt a l'esquerra, la fàbrica número 13 de la Generalitat, situada a Gualba (Selva) i dedicada a fer explosius. A la dreta, dos homes d'una fàbrica de productes químics. A sota a l'esquerra, bombes de 250 quilos. I al costat, carregant bombes d'aviació, probablement de 7 quilos.



© Arxiu "Montserrat Tarradellas i Macià"



© Arxiu "Montserrat Tarradellas i Macià"

l'avantguarda". Efectivament, s'havia gastat més del que s'havia rebut. A més, no tot havien estat flors i violes, es van detectar casos de sabotatge en algunes fàbriques i aturades per problemes de manca de matèries primeres. Tot i això el material facturat és, per a la majoria d'historiadors que han estudiat el tema, increïble pel poc temps en què es va fer i per la situació de la indústria catalana: fins al setembre del 1937 s'havien fet 718.830 granades, 52.746 bombes d'aviació, 71.497.200 bales de màuser, 200.000 caretes antigàs, 1.115 vehicles blindats, 18.610.100 metres de filferro espinós... Entre aquest material n'hi havia que no s'havia fet mai abans a Catalunya: sodi metàl·lic, àcid pícric, octanol, brom, di-

bromur d'etilè, bombes d'aviació (de 70, 250 i 500 quilos), fusells i carrabines màuser, mines submarines, bombes de mà antitanc, fusells metralladores Fontbernat i Schmeisser, i pistoles Ascaso, entre altres. Aquesta darrera arma era una versió lleugerament modificada de l'Astra reglamentària de l'exèrcit, fetes en una fàbrica de Terrassa i que duien a l'empunyadura la llegenda "F. ASCASO", en referència a Francisco Ascaso, militant anarquista, fundador de la FAI i membre de grups armats com Los Solidarios, que va morir el 19 de juliol del 1936 quan anava a reduir els franquistes que resistien a les drassanes de Barcelona. També a València es va fer la mateixa pistola, tot i que el gravat de l'empunya-

dura duia les sigles de la República espanyola. L'historiador Francisco Javier de Madariaga destaca, però, que l'esforç fet no és sols important per les innovacions en les armes, "sinó també en aspectes com el disseny de les fàbriques i la seguretat industrial".

Amb el progressiu control de la indústria de les armes de la Generalitat pel Govern de la República també van perdre eficàcia, però la feina feta i la importància que hi donà el Govern català va quedar per a la posteritat. Es va fer realitat el vers "quan convé seguem cadenes", encara que després els segadors es barallin entre si i més tard els prenguin la falç.

*Oriol Cortacans*